

## МАНІПУЛЮВАННЯ НА ЕНЕРГЕТИЧНОМУ РИНКУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

### MANIPULATION IN THE ENERGY MARKET: CURRENT ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY

Вознюк А.А., д.ю.н., професор,  
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності  
Національна академія внутрішніх справ

Каменський Д.В., д.ю.н., професор,  
завідувач кафедри правознавства  
Бердянський державний педагогічний університет

У статті проаналізовано актуальні питання кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку. Розкрито об'єктивні та суб'єктивні ознаки маніпулювання на енергетичному ринку як кримінального правопорушення, описаного в ст. 222-2 КК, а також визначено шляхи подальшого вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері.

Встановлено, що маніпулювання на енергетичному ринку призводить до: 1) латентної монополізації енергетичного ринку, оскільки суб'єкти, які здійснюють досліджувані зловживання, нав'язують власні інтереси іншим суб'єктам господарювання та суспільству, ігноруючи при цьому їх потреби; 2) неправомірного збагачення одних учасників енергетичного ринку та збитків інших; 3) підвищення цін на енергетичні продукти для населення.

Зроблено висновок про те, що маніпулювання на енергетичному ринку є спеціальним видом шахрайства, оскільки одні учасники цих ринків вводять в оману інших, у результаті чого правопорушники отримують незаконний прибуток, а потерпілі – матеріальні збитки.

Аргументовано, що потерпілими від злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, може бути як фізична, так і юридична особа, а суб'єктом – службова особа учасника енергетичного ринку.

Із метою вдосконалення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 222-2 КК, запропоновано: 1) уточнити назву цієї статті, узгодивши її з диспозицією, а також враховуючи той факт, що ст. 163-18 КУпАП має тотожну назву (як варіант назву ст. 222-2 КК можна викласти в такій редакції «Маніпулювання на оптових енергетичних ринках електричної енергії та природного газу»); 2) ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках визначити у відповідних законах; 3) виключити з тексту ст. 222-2 КК примітку 4, у якій визначається суб'єкт цього злочину.

**Ключові слова:** кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, маніпулювання, оптові енергетичні ринки, інсайдерська інформація, ринок електричної енергії, ринок природного газу.

The article analyzes current issues of criminal liability for manipulation in the energy market. The objective and subjective elements of manipulation in the energy market as a criminal offense described in Art. 222-2 of the Criminal Code, as well as ways to further improve criminal legislation in this area, have been outlined.

It has been established that manipulation on the energy market leads to: 1) latent monopolization of the energy market, as the entities that carry out the investigated abuses impose their own interests on other economic entities and society, while ignoring their needs; 2) unjust enrichment of some energy market participants and losses of others; 3) increase in prices for energy products for the population.

A conclusion has been made that manipulation in the energy market is a special type of fraud, as some participants in these markets mislead others, because of which offenders receive illegal profits, and victims – material losses.

It has been argued that both a natural person and a legal entity can become victims of the crime provided for in Art. 222-2 of the Criminal Code and the subject can be an official of an energy market participant.

In order to improve the criminal law prohibition provided for in Art. 222-2 of the Criminal Code, it has been proposed to: 1) clarify the title of this article, harmonizing it with the disposition, as well as taking into account the fact that Art. 163-18 of the Criminal Procedure Code has the same title (as an alternative, the title of Article 222-2 of the Criminal Code can be read as follows: "Manipulation in the wholesale energy markets of electric energy and natural gas"); 2) define elements of manipulation in the wholesale energy markets in relevant laws; 3) exclude note 4 from the text of Art. 222-2 of the Criminal Code, which defines the subject of this crime.

**Key words:** criminal offenses in the field of economic activity, manipulation, wholesale energy markets, insider information, electric energy market, natural gas market.

**Вступ.** Ринки електричної енергії та природного газу відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку держави. Тому необхідний ефективний механізм впливу на діяльність його учасників з метою недопущення маніпулювання на оптових енергетичних ринках, що можуть призвести до заподіяння значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Із цією метою 19 червня 2020 р. Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено новими кримінально-правовими заборонами, зокрема ст. 222-2 «Маніпулювання на енергетичному ринку» та ст. 232-3 «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів». У КК з'явилися нові складі кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, які слід критично проаналізувати з метою надання науково-обґрунтованих рекомендацій щодо тлумачення нових кримінально-правових

норм, а за необхідності формування пропозицій щодо їх удосконалення.

Проблемам кримінально-правової охорони господарської діяльності, присвячувались наукові роботи П. С. Берзіна, Н. О. Гуторової, О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана та деяких інших. Водночас питаннями кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку ґрунтовно займалися лише І. І. Бартош та Р. О. Мовчан, про що свідчать результати їх досліджень [1-5]. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розроблення вказаної проблематики окремі питання кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку залишають актуальними, а тому потребують подальшого дослідження.

**Метою статті** є аналіз деяких питань кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку. Це дасть змогу оцінити позитивні та негативні сторони кримінально-правової заборони, передбаченої

ст. 222-2 КК, розкрити її зміст і сформулювати рекомендації щодо застосування й подальшого вдосконалення.

**Основний зміст.** Дослідження злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, варто розпочати із аналізу *суспільної небезпеки* цих зловживань на оптових енергетичних ринках.

Маніпулювання на енергетичному ринку, вважає І. І. Бартош, порушує встановлений порядок ціноутворення на оптовому енергетичному ринку, дезорганізує стабільність цього ринку, веде до його розбалансованості, до утворення штучних цін на такому ринку, виникнення економічної диспропорції та отримання необґрунтованого прибутку певними його учасниками, призводять до скорочення інвестицій саме в оптовий енергетичний ринок тощо [2, с. 5]. Має рацію О. Хашенко в тому, що через маніпуляції на енергетичному ринку (насамперед ринку електричної енергії) відбувається невиправдано високий перерозподіл доходу від продажу електроенергії на користь окремих трейдерів, вимивання коштів із реальної генерації та залишення їх збитковими. Коли обсяг маніпуляцій на ринку зростає і досягає критичної маси, відбувається штучний обвал цін на ринку і, відповідно, всі без винятку генеруючі компанії змушені продавати електроенергію за цінами, нижчими за собівартість [6].

Як видається, такі маніпуляції призводять до: 1) латентної монополізації енергетичного ринку, оскільки суб'єкти, які здійснюють досліджувані зловживання, нав'язують власні інтереси іншим суб'єктам господарювання та суспільству, ігноруючи при цьому їх потреби; 2) неправомірного збагачення одних учасників енергетичного ринку та збитків інших; 3) підвищення цін на енергетичні продукти для населення.

Основним *безпосереднім об'єктом* злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, Р. О. Мовчан й І. І. Бартош називають встановлений порядок ціноутворення (правомірне ціноутворення) на оптових енергетичних ринках [4, с. 51].

Головним призначенням цих ринків визнано купівлю-продаж оптових енергетичних продуктів, а тому квінтенцією, основною метою відповідних зловживань учасників ринку називають незаконний вплив на ціну певного оптового енергетичного продукту [2, с. 5]. Безумовно учасники цих ринків шляхом маніпуляцій впливають на ціну електричної енергії та природного газу, однак називати таку мету основною видається некоректним. Основною метою таких зловживань є отримання прибутку або уникнення збитку. Тому *додатковим обов'язковим об'єктом* цього злочину є відносини власності.

Посилання на заподіяння значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб від маніпулювання на енергетичному ринку обумовлює необхідність установлення ознак *потерпілої особи*. Нею може визнаватися як фізична, так і юридична особа.

*З об'єктивної сторони* злочин полягає в умисних діях осіб на енергетичному ринку (ринок електричної енергії та ринок природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики.

Аналіз змісту об'єктивної сторони цього злочину свідчить про її неузгодженість із назвою статті. Стаття 222-2 КК має назву «Маніпулювання на енергетичному ринку», а в диспозиції статті зазначено про оптові енергетичні ринки. Важливо також звернути увагу на те, у ст. 222-2 КК вказано, що йдеться про електричну енергію та природний газ. Натомість у ст. 232-3 КК зазначено про оптові енергетичні продукти, однак не конкретизовано які саме. Таку неузгодженість потрібно усунути в процесі удосконалення кримінального законодавства.

Ключовим терміном діяння, передбаченого ст. 222-2 КК, є власне *маніпулювання*. У диспозиції цієї статті чітко зазначено, що йдеться не про будь-яке маніпулювання,

а лише про таке, ознаки якого визначені *законодавством у сфері енергетики*. У зв'язку з цим постає питання: що потрібно розуміти під законодавством у сфері енергетики та чи відносяться сюди підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють цю сферу? Якщо виходити з буквального тлумачення положень ст. 92 Конституції України, у якій зазначено, що виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, то дії, що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, повинні визначатися виключно законами. До такого висновку може спонукати і вузьке тлумачення терміну «законодавство».

До законодавства у сфері енергетики потрібно віднести насамперед Закони України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року, «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року та «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22 вересня 2016 року. Однак ознайомлення зі змістом цих законів свідчить про відсутність у них згадок про ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках. У зв'язку з цим постає питання про те, як потрібно застосовувати кримінально-правову заборону, передбачену ст. 222-2 КК, якщо зміст суспільно небезпечного діяння неможливо чітко розтлумачити без необхідних положень регулятивного законодавства. Очевидно що ніяк, оскільки в протилежному випадку таке тлумачення суперечитиме законодавству. Про причини, що обумовили таку ситуацію, можна лише здогадуватися. Гіпотетично це можуть бути результати роботи лобістів у Верховній Раді України, яким просто не вигідне існування ефективного кримінально-правового механізму забезпечення нормальної роботи оптових енергетичних ринків. Не варто виключати й непрофесіоналізм розробників законопроекту, яким встановлено підстави кримінальної відповідальності за маніпулювання на енергетичному ринку. З огляду на серйозний рівень корупції в державі, про що неодноразово зазначалося в попередніх публікаціях [7; 8], а також на чому неодноразово акцентували увагу вчені [9-13], будь-яка із названих причин такої законодавчої прогалини видається цілком реальною.

Повертаючись до предмета дослідження, виникає питання: у чому все таки може полягати маніпулювання на оптових енергетичних ринках?

Про *маніпулювання на ринку електричної енергії* йдеться в постанові Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП або Регулятор) «Про затвердження правил ринку» від 14 березня 2018 року № 307.

Відповідно до п. 1.8.4. цієї постанови адміністратор розрахунків здійснює спостереження за ринком електричної енергії з метою виявлення маніпулювання, у тому числі здійснює аналіз джерела походження електричної енергії.

На період дії спеціальних обов'язків, покладених на учасників ринку електричної енергії для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку електричної енергії, маніпулюванням на ринку, щодо якого здійснюється аналіз, є:

наявність у учасника ринку, крім виробників та гарантованого покупця, від'ємного сальдованого значення<sup>1</sup> зареєстрованих обсягів електричної енергії за розрахунковий період;

здійснення учасником ринку, крім виробників та гарантованого покупця, продажу електричної енергії на ринку

<sup>1</sup> Сальдоване значення зареєстрованих обсягів електричної енергії – це різниця між сумарним обсягом купівлі електричної енергії учасником ринку за двосторонніми договорами, купівлі електричної енергії на РДН, ВДР та імпорту електричної енергії та сумарним обсягом продажу електричної енергії учасником ринку за двосторонніми договорами, продажу електричної енергії на РДН, ВДР та експорту електричної енергії (п. 1.8.4. постанови НКРЕКП «Про затвердження правил ринку» від 14 березня 2018 року № 307).

«на добу наперед» (далі – РДН)<sup>2</sup> та купівлі електричної енергії на внутрішньодобовому ринку (далі – ВДР)<sup>3</sup> на розрахунковий період.

У п. 1.8.5. цієї постанови зазначено, що адміністратор розрахунків може звернутись до учасників ринку щодо надання підтвердження джерела походження електричної енергії. За умови виявлення ознак маніпулювання на ринку електричної енергії адміністратор розрахунків в односторонній термін звертається до оператора ринку та Регулятора щодо порушення такими учасниками ринку цих Правил [14].

Як приклад маніпулювання на ринку електричної енергії варто розглянути схему торгівлі «повітрям» на оптовому ринку електричної енергії.

1 липня 2019 року Україна перейшла на нову модель ринку електроенергії. Вона передбачає, що замість монополії держави – коли єдиним оптовим покупцем і продавцем електроенергії було державне підприємство «Енергоринок» – запроваджується добросовісна конкуренція між виробниками і постачальниками електроенергії та справедлива ціна для споживача.

Натомість енергогенеруюча компанія «Центрэнерго» освоїла найбільшу схему «з торгівлі повітрям». Схема працює таким чином: «Центрэнерго» продає за двосторонніми договорами та на РДН великий обсяг електроенергії, яку насправді не збирається виробляти. Зокрема, для того, щоб продати цей неіснуючий обсяг на РДН, держкомпанія встановлює ціну нижче собівартості виробництва. У травні, за даними декількох джерел «Схем» у Кабміні, це були 1150 грн за МВт/год при собівартості понад 1400 грн МВт/год. Така низька ціна дозволяє «Центрэнерго» продати весь заявлений обсяг. Страждає при цьому інший великий виробник електроенергії – державний «Енергоатом», який не може продати на РДН увесь обсяг електроенергії, яка, на відміну від «Центрэнерго», буде вироблена у заявленому об'ємі точно.

Наступного дня, коли настає час постачання електроенергії, оператор ринку, державна НЕК «Укренерго», на підставі оперативних даних бачить дисбаланс.

Тобто, виходить, з одного боку є «Енергоатом», що не може продати електроенергію, і водночас не може її не виробити, з іншого боку – «Центрэнерго», яка продає електроенергію, але може припинити її виробництво у будь-якій час, що зрештою і відбувається.

Для того, щоб уникнути розбалансування ринку та запобігти негативним наслідкам, пов'язаним з енергобезпекою, оператор ринку «Укренерго» просить «Центрэнерго» не виробляти заявлені напередодні об'єми електроенергії. «Центрэнерго» погоджується це зробити, але висуває умову щодо продажу електроенергії зі знижкою (для забезпечення вже укладених контрактів). І головне, таке право прописане в законодавстві. До червня знижка становила майже 50%.

У зв'язку з необхідністю забезпечити роботу «Енергоатому», «Укренерго» змушена погодитись на такі дії «Центрэнерго» та продає їй необхідний обсяг зі знижкою, купуючи цю електроенергію у «Енергоатому» за цією ж ціною.

Таким чином, «Центрэнерго», фактично нічого не роблячи, отримує електроенергію для продажу майже вдвічі дешевше, ніж ринкова ціна, а «Енергоатом», що витрачає кошти на виробництво, вимушено продає свою електроенергію з дисконтом [15].

<sup>2</sup> Ринку електричної енергії «на добу наперед» – сегмент ринку електричної енергії, на якому здійснюється купівля-продаж електричної енергії на наступну за днем проведення торгів добу (п. 75 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року).

<sup>3</sup> Внутрішньодобовий ринок електричної енергії – сегмент ринку електричної енергії, на якому купівля-продаж електричної енергії здійснюється безперервно після завершення торгів на ринку «на добу наперед» та впродовж доби фізичного постачання електричної енергії (п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р.).

Ознаки маніпулювання з оптовими енергетичними продуктами на ринку природного газу планувалося закріпити на рівні закону. З цією метою НКРЕКП підготовлено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках». Відповідно до цього документа маніпулюванням на оптових енергетичних ринках визнано такі дії:

1) вчинення правочинів, надання розпоряджень та/або доручень на вчинення правочинів з оптовими енергетичними продуктами на ринку природного газу, а також вчинення будь-яких інших дій, які:

створюють, або можуть створити оманливі сигнали як для попиту, так і для пропозиції, або для формування цін на оптові енергетичні продукти на ринку природного газу;

забезпечують або дозволяють забезпечити особі чи групі осіб, що координують свою діяльність, можливість сформувати ціни на оптові енергетичні продукти на ринку природного газу на штучному рівні, за винятком випадку, коли особа, яка вчинила правочин або подала пропозицію про вчинення правочину з оптовим енергетичним продуктом на ринку природного газу, довела, що причини таких дій не суперечать чинному законодавству та укладання таких правочинів відповідає критеріям прийнятної ринкової практики;

є фіктивними діями або спробою здійснити фіктивні дії, які дезорієнтують або можуть давати оманливі сигнали як для попиту, так і для пропозиції, або для формування цін на оптові енергетичні продукти на ринку природного газу;

2) розкриття або поширення інформації через засоби масової інформації, у тому числі електронні, або в будь-який інший спосіб, яке дає або може давати неправдиві або оманливі сигнали як для попиту, так і для пропозиції, або для формування цін на оптові енергетичні продукти на ринку природного газу, зокрема поширення недостовірної інформації особою, яка знала або повинна була знати про те, що ця інформація є недостовірною.

Перелік дій, що визнаються маніпулюванням або спробою маніпулювання на ринку природного газу, а також прийнятні ринкові практики, які не є маніпулюванням на ринку природного газу, визначаються Регулятором [16].

Про маніпулювання на оптових енергетичних ринках ідеться в Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 щодо доброчесності та прозорості на оптовому та енергетичному ринку від 25 жовтня 2011 року (Regulation on Wholesale Energy Market Integrity and Transparency або REMIT). Відповідно до цього Регламенту маніпулювання на оптових енергетичних ринках передбачає дії, що вчиняються особами, які штучно встановлюють ціни на рівні, не обумовленому ринковими силами пропозиції і попиту, включно з фактичною доступністю потужностей виробництва, зберігання або транспортування, а також попиту. Форми маніпулювання ринком включають: розміщення та відкликання неправдивих (фіктивних) заявок, поширення неправдивої або оманливої інформації чи чуток через засоби масової інформації, зокрема через Інтернет, або будь-якими іншими способами; умисне надання неправдивої інформації суб'єктам господарювання, які забезпечують надання котирувань або звітів про стан ринку, що може вводити в оману учасників ринку, які діють на основі таких котирувань або звітів про стан ринку; та навмисне створення враження про те, що доступність потужності електричної генерації чи доступність природного газу, або доступність потужності з передачі є іншою, ніж яка насправді технічно доступна, якщо така інформація чинить вплив або може вплинути на ціну оптових енергетичних продуктів [17].

Маніпулювання на енергетичному ринку нагадує шахрайство, оскільки одні учасники цих ринків вводять в оману інших, унаслідок чого правопорушники отримують незаконний прибуток, а потерпілі – матеріальні збитки. Це спостереження вкотре підтверджує правильність

послідовно обстоюваної одним із співавторів цієї статті тези про те, що на рівні окремих статей розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини вітчизняного КК можна чітко простежити їхню *a priori* шахрайську складову, прояви у них обману різного змісту, рівня складності та форм втілення [18, 506].

Склад злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, є *матеріальним*, а тому його обов'язковою ознакою є суспільно небезпечні наслідки. Для кваліфікації кримінально-протиправних дій за цією статтею вимагається хоча б один з *альтернативних наслідків*: 1) отримання особою, яка вчинила умисні дії на енергетичному ринку (ринок електричної енергії та ринок природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики, або третіми особами, прибутку у значних розмірах; 2) уникнення такими особами збитків у значних розмірах; 3) заподіяння вищезазначеними діями значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Злочин, передбачений ст. ст. 222-2 КК, потрібно *відмежувати від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 163-18 КУпАП*, – «Маніпулювання на енергетичному ринку». Назва цієї статті співпадає з назвою ст. 222-2 КК. Така позиція законодавця видається не зовсім коректною.

Відповідно до ч. 1 цієї статті адміністративна відповідальність може наставати за дії осіб на енергетичному ринку (ринок електричної енергії та ринок природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики. Тобто, на відміну від злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, це адміністративне правопорушення має формальний склад, для якого не є обов'язковими наслідки, визначені у ст. 222-2 КК. Водночас це не означає, що у випадку вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 163-18 КУпАП, не можуть наставати наслідки. Вони полягають в отриманні прибутку у розмірах, менших за значні розміри, визначені у примітці 1 до ст. 222-2 КК (до п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або уникнення збитків у таких розмірах, а також заподіяння шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб у розмірі до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Незважаючи на те, що у ст. 163-18 КУпАП відсутня вказівка на умисні дії, навряд чи це адміністративне правопорушення може бути вчинене з необережності з огляду на те, що будь-яке маніпулювання є умисним.

**Суб'єкта** злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, визначено у примітці 4 до цієї статті: «Суб'єктом злочину, зазначеного у статтях 222-2 та 232-2, є фізична особа, яка вчинила дії, передбачені цими статтями, або у разі вчинення таких дій юридичною особою – фізична особа, яка самостійно або як член колегіального органу юридичної особи уповноважена на виконання функцій з представництва юридичної особи та/або прийняття рішень від імені юридичної особи та/або здійснення контролю за діяльністю юридичної особи».

У зазначеній примітці допущена очевидна помилка з вказівкою на ст. 232-2 КК, оскільки суб'єкт злочину, передбаченого цією статтею, спеціальний – службова особа емітента. Імовірно у примітці 4 до ст. 222-2 КК повинно було йтися про не про ст. 232-2 КК, а про ст. 232-3 КК – «Незаконне використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів», оскільки обидві статті (222-2 та 232-3 КК) стосуються оптових енергетичних продуктів.

У примітці 4 до ст. 222-2 КК закріплено положення про те, що дії, передбачені ст. 222-2 та 232-2 КК, можуть вчинятися як фізичні, так і юридичні особи, однак суб'єктом

злочину в обох випадках визнається фізична особа, що цілком логічно, адже в КК не встановлено кримінальної відповідальності для юридичних осіб. У випадку вчинення зазначених протиправних діянь юридичною особою до відповідальності можна притягти лише фізичну особу, яка самостійно або як член колегіального органу юридичної особи уповноважена на виконання функцій з представництва юридичної особи та/або прийняття рішень від імені юридичної особи та/або здійснення контролю за діяльністю юридичної особи. Водночас постає питання: як юридична особа може вчинити умисні дії на енергетичному ринку (ринок електричної енергії та ринок природного газу), що мають ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках, визначені законодавством у сфері енергетики? Хіба такі дії не вчиняє уповноважена на це фізична особа від імені юридичної особи? У КК відсутні підстави для кримінальної відповідальності юридичних осіб, хоча З. А. Загіней слушно веде мову про квазікримінальну відповідальність цих осіб [19, с. 54].

Тобто у будь-якому випадку дії, описані в ст. 222-2 КК, вчиняють лише фізичні особи, а тому вказівка на суб'єкта злочину у примітці 4 до ст. 222-2 КК видається зайвою.

У диспозиції ст. 222-2 КК ідеться про «Умисні дії осіб...». У зв'язку з цим потрібно визначити, чи не закладені в нормі ознаки співучасті, оскільки буквальне тлумачення досліджуваної кримінально-правової заборони свідчить про те, що кримінальна відповідальність може наставати лише за дії двох і більше осіб, які з огляду на їх умисний характер містять попередню змову.

Важливо також встановити: суб'єкт злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, є загальним чи спеціальним?

Формально з огляду на відсутність вказівок на ознаки спеціального суб'єкта цього злочину, можна вести мову про те, що він загальний. Однак реально суб'єктом цього злочину є службова особа учасника енергетичного ринку. Такий висновок випливає з аналізу ознак маніпулювання на енергетичному ринку. Виникає ситуація, коли один учасник енергетичного ринку може бути суб'єктом злочину, а інший – потерпілим від нього.

#### Висновки.

За результатами дослідження розкрито об'єктивні та суб'єктивні ознаки маніпулювання на енергетичному ринку як кримінального правопорушення, описаного в ст. 222-2 КК, а також визначено шляхи подальшого вдосконалення кримінального законодавства у цій сфері.

Маніпулювання на енергетичному ринку призводить до: 1) латентної монополізації енергетичного ринку, оскільки суб'єкти, які здійснюють досліджувані зловживання, нав'язують власні інтереси іншим суб'єктам господарювання та суспільству, ігноруючи при цьому їх потреби; 2) неправомірного збагачення одних учасників енергетичного ринку та збитків інших; 3) істотного підвищення цін на енергетичні продукти для населення.

Маніпулювання на енергетичному ринку є спеціальним видом шахрайства, оскільки одні учасники цих ринків вводять в оману інших, унаслідок чого правопорушники отримують незаконний прибуток, а потерпілі – матеріальні збитки.

Потерпілими від злочину, передбаченого ст. 222-2 КК, може бути як фізична, так і юридична особа, а суб'єктом – службова особа учасника енергетичного ринку.

Із метою удосконалення кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 222-2 КК, потрібно: 1) уточнити назву цієї статті, узгодивши її з диспозицією, а також враховуючи той факт, що ст. 163-18 КУпАП має тотожну назву (як варіант назву ст. 222-2 КК можна викласти в такій редакції «Маніпулювання на оптових енергетичних ринках електричної енергії та природного газу»); 2) ознаки маніпулювання на оптових енергетичних ринках визначити у відповідних законах; 3) виключити з тексту ст. 222-2 КК примітку 4, у якій дано визначення суб'єкта цього злочину.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Бартош І. І. Про соціальну обумовленість криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Юридичний бюлетень*. 2021. Вип. 23. С. 198–205.
2. Бартош І. І. Про суспільну небезпеку як критерій криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Правничий часопис донецького національного університету імені Василя Стуса*. № 2(2021). С. 3–13.
3. Бартош І. Про підстави криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності*: тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 33–36.
4. Мовчан Р. О., Бартош І. І. Про кримінально-правову адекватність криміналізації зловживань на оптових енергетичних ринках. *Правова держава*. 2022. № 45. С. 49–57. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254366>.
5. Мовчан Р. О., Парфенюк І. І. Доповнення Кримінального кодексу України статтями 222-2 та 232-3: критичний аналіз законодавчого рішення. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2021. № 53. С. 86–90.
6. Хашченко О. «Схемний» прибуток: як трейдери зловживають недоліками ринку електроенергії. URL: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/shemnaaya-pribyl-treydery-zlopotreblyayut1605537115.html>.
7. Вознюк А. А. Декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації: нові моделі заборонних кримінально-правових норм. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 104–120. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.104-120>.
8. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 21–32. doi: <https://doi.org/10.33270/04202002.21>.
9. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі Data Science. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. № 2 (98). С. 202-227. DOI:10.33766/2524-0323.98.202-227.
10. Кваша О. О. Корупція як складова організованої злочинності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4/2 (52). С. 53-58
11. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Корупція як одна із загроз національній безпеці України. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2020. № 1(7). С. 14–22.
12. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 1 (7). С. 79–84. DOI 10.32518/2617-4162-2020-1-79-84.
13. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 65–71. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3474771>.
14. Про затвердження правил ринку: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14 березня 2018 року № 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#Text>
15. Чорновалов О. Нова диво-схема на ринку електроенергії: як «Центренерго» та інші виробники торгують «повітрям» і заробляють мільярди. Радіо Свобода. 16 липня 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/30725466.html>
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках: Проект Закону, розроблений Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг. URL: <http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/8191-ob.pdf>
17. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 щодо доброчесності та прозорості на оптовому та енергетичному ринку від 25 жовтня 2011 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-12272011.pdf>.
18. Каменський Д. В. Відповідальність за економічні злочини у Сполучених Штатах Америки та Україні: порівняльно-правове дослідження: монографія / передне слово д-ра юрид. наук, проф. О. О. Дудорова. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1128 с.
19. Загиней З. А. Квазікримінальна відповідальність юридичних осіб за кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 49–56.